

УДК 159.9

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОБУМОВЛЕНИХ
АКЦЕНТУАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ У ПРАЦІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕССІОГЕНЕЗА**

Михлюк Е. І., викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах

Національний університет цивільного захисту України,

В статті представлені особливості формування і проявлення акцентуацій личности спасателів і інспекторів на різних етапах професійного розвитку. Показано, що на формування професійно обумовлених акцентуацій личности впливають умови діяльності і стаж роботи. Сензитивними періодами формування професійно обумовлених акцентуацій є кризи професійного становлення личности.

Ключевые слова: професійно обумовлені акцентуації личности, професійна діяльність, кризи професійного становлення.

Myhlyuk E. FORMATION OF PROFESSIONAL CAUSED ACCENTUATION OF PERSONALITY RESCUERS DURING PROFESSIOGENESIS

The article presents the features of the formation and manifestation of personality accentuation rescuers and inspectors at different stages of professional development. Shown, that the formation of professionally caused accentuation of personality affect the conditions of work and length of service. Sensitive periods of formation of professionally conditioned accentuations are crises of professional formation of the personality.

Keywords: professionally conditioned accentuations of personality, professional activity, crises of professional formation .

Актуальність дослідження. Екстремальний характер професійної діяльності працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) визначає високий рівень розвитку у них психічної дезадаптації та стресових станів. Такі негативні впливи нерідко стають причиною зривів у професійній діяльності, зниження працездатності, виникнення міжособистісних конфліктів, порушень дисципліни, інших негативних явищ, які в результаті можуть призвести до виникнення професійних деструкцій. Тому до особистості рятувальника пред'являється ряд серйозних вимог.

В процесі професійної діяльності в структурі особистості і характеру рятувальника проявляються акцентуації. Акцентуації характеру можуть розвиватися під впливом різних факторів, серед яких важливу роль грають властивості нервової системи, особливості сімейного виховання, соціального оточення, професійної діяльності, фізичного здоров'я. Професійна діяльність неминуче супроводжується змінами у структурі особистості рятувальника: з одного боку, відбувається посилення й інтенсивний розвиток якостей, які сприяють успішному здійсненню діяльності, а з іншого - зміна і навіть руйнування структур, що беруть участь в цьому процесі. Професійні зміни, які порушують цілісність особистості, знижують адаптивність і продуктивність її діяльності, а негативні, як професійні акцентуації рис характеру.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення проявів акцентуацій рис характеру в процесі професіоналізації працівників ДСНС і факторів, що детермінують їх розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними численних досліджень сензитивними періодами освіти професійних деструкцій, до яких відносяться і професійно обумовлені акцентуації, є кризи професійного становлення особистості [4; 6]. Непродуктивний вихід з кризи спотворює професійну спрямованість, сприяє виникненню негативної професійної позиції, знижує професійну активність. Причиною формування професійних акцентуацій є, зокрема, адаптація до нової професійної діяльності. За умови

успішної адаптації спостерігається тенденція до компенсації акцентуацій, а професійна дезадаптація значно посилює рівень їх вираженості і призводить до професійної деструкції особистості [2; 3].

Професійно обумовлені акцентуації впливають на професійно значущі орієнтири: професіоналізм, системний, діяльнісний підхід, характер взаємодії суб'єктів діяльності, планування, відбиваються на продуктивності і результати праці.

Таким чином, в несприятливих професійних ситуаціях, обтяжених зниженими адаптаційними можливостями, проявляються акцентуації рис характеру. При тривалому впливі одних і тих же негативних факторів професійно обумовлені акцентуації сприяють розвитку інших професійних деформацій особистості.

Виклад основного матеріалу. Мета дослідження полягає у встановленні професійно обумовлених акцентуацій, розвиток яких ініціюється особливостями професійної діяльності в екстремальних умовах. Виходячи з мети дослідження нами були діагностовані характерологічні особливості курсантів 2 курсу факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України, які навчаються за спеціалізаціями: «начальник караулу пожежно-рятувальної частини» (1 група) і «державний інспектор з нагляду за станом пожежної і техногенної безпеки» (2 група). На даному етапі професіогенеза курсанти переживають кризу навчально-професійної орієнтації. Психодіагностика проводилася за допомогою методики ММРІ і опитувальника Леонгарда-Шмішека. Отримані результати відображені в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Показники базисних шкал ММРІ у курсантів 1 і 2 груп (Т-бали)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Hs	42,6±8,4	44,9±6,2	0,40	-

D	33,1±5,9	37,4±6,1	0,75	-
Hу	38,3±4,7	41,5±6,6	0,56	-
Pd	53,1±10,2	45,8±9,5	1,28	-
Mf	29,3±2,4	42,0±10,8	2,50	0,01
Pa	45,7±6,3	51,3±7,8	0,98	-
Pt	31,6±5,6	35,9±7,1	0,75	-
Sc	33,0±4,3	36,9±5,7	0,68	-
Ma	58,2±8,8	61,4±10,2	0,56	-
Si	42,5±14,3	49,2±11,5	0,58	-

Представлені результати показують, що у досліджуваних 1 групи (курсанти, які навчаються за спеціалізацією «начальник караулу») найбільш виражені показники за шкалами: мужність-жіночність (Mf), гіпоманія (Ma), психопатія (Pd). У досліджуваних 2 групи (курсанти, які навчаються за спеціалізацією «інспектор») більшою мірою виражені показники за шкалами: гіпоманія (Ma), параноя (Pa). Отримані значущі відмінності між показниками досліджуваних даних груп за шкалою Mf на рівні $p \leq 0,01$ за критерієм Стюдента вказує на те, що курсанти 1 групи в більшій мірі мають домінантність, схильність до суперництва в міжособистісних відносинах, прагнуть дотримуватися мужнього стилю життя, який характеризується демонстрацією сили, витривалістю, зневагою до дрібниць. Таким чином, ми констатуємо, що на даному етапі професійного розвитку характерологічні особливості особистості курсантів з різною спеціалізацією істотно не розрізняються.

Результати діагностики акцентуацій особистості показують (Табл.2), що у досліджуваних 1 групи найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість і гіпертимність – ці риси досягають рівня акцентуованості.

Таблиця 2

Показники акцентуацій характеру курсантів 1 і 2 груп (бали)

Типи акцентуацій	1 група	2 група	t	p
Гіпертимний	13,3±2,5	14,6±3,1	0,68	-
Застрягаючий	10,4±2,1	12,7±2,2	1,21	-
Емотивний	5,6±1,4	8,5±1,9	1,52	-
Педантичний	7,7±1,8	5,3±1,3	1,26	-
Тривожний	7,9±1,5	6,8±1,7	0,58	-
Циклоїдний	10,2±2,3	11,3±2,7	0,59	-
Демонстративний	9,4±1,7	13,6±3,1	2,22	0,05
Збудливий	14,6±2,6	10,2±1,7	2,31	0,05
Дистимний	10,5±3,1	9,5±1,3	0,53	-
Екзальтований	5,8±1,3	6,3±1,2	0,26	-

У середньому ступені виражені дистимність, застрявання, циклотимічність і демонстративність. У досліджуваних 2 групи рівні акцентуації досягають гіпертимності, демонстративності і застрявання. На середньому рівні представлені циклотимічність, збудливість, дистимність і емотивність. Риси, виражені на середньому рівні, більшою мірою схильні до ризику переростання в акцентуацію. Демонстративність більшою мірою притаманна майбутнім інспекторам, а збудливість – начальникам караулу.

Таким чином, дослідження акцентуацій характеру у курсантів з різною спеціалізацією показало, що існують певні характерологічні особливості, притаманні представникам даних груп. А саме: майбутнім начальникам караулу в більшій мірі властиві підвищена дратівливість, нестриманість, агресивність. Вони активно і часто конфліктують, не уникають суперечок з керівництвом. При цьому можуть бути сумлінними, відповідальними, акуратними, принциповими і схильними до самопожертви. Проявляють себе як активні, комунікабельні, ініціативні, імпульсивні і легковажні особистості, але ці прояви, як і негативні емоції і стани мають циклічний характер. Слід

зазначити, що в цілому характер досліджуваних даної категорії має нестійкість, знаходиться в стадії формування, вирішальну роль у його розвитку на даному етапі відіграють соціалізовані фактори. Майбутні інспектора відрізняються товариськістю, енергійністю, оптимізмом, ініціативністю, легким ставленням до життєвих проблем, імпульсивністю, необміркованою поведінкою. У них спостерігається виражене прагнення бути в центрі уваги і домагатися своїх цілей за всяку ціну. Афекти відрізняються стійкістю і спонтанністю. Досліджувані цієї групи виявляють тенденцію до песімістичної оцінки майбутнього, періодичними змінами настрою, дратівливістю, тривожністю, вразливістю. В даному випадку слід зазначити певну незрілість емоційної складової характеру, його загальну нестійкість.

Таким чином, проведене нами дослідження характерологічних особливостей курсантів 2 курсу НУЦЗУ з різною спеціалізацією, дозволяє констатувати, що на даному етапі професіогенеза спостерігається активний процес розвитку усіх особистісних структур, в тому числі і характеру.

На ранніх етапах навчання у вищому навчальному закладі відбувається переоцінка цінностей, зіткнення реального сьогодення і очікуваного майбутнього, викликаючи перший серйозний прояв професійної деструкції – криза навчально-професійної орієнтації. Курсант переживає сильний стрес, занурюючись у професійне середовище, у вигляді того, що раніше його навчання носило не орієнтовану, а швидше загальну спрямованість.

Виходячи з усього вищесказаного, слід зазначити необхідність профілактичної діяльності на ранніх стадіях професіоналізації в освітньому процесі ВНЗ, яка повинна включати інформування курсантів про існуючі ризики, навчання їх технологіями подолання і профілактики професійних деструкцій [5]. Поява певних професійних деструкцій неминуче тягне за собою зниження продуктивності праці, професійної мотивації, зміна взаємин, погіршення психоемоційного стану в цілому. Постійне перебування в стані стресу може спричинити за собою розвиток тих чи інших акцентуацій

характеру, підвищення рівня тривожності, незадоволеності собою та своїми професійними якостями, зниження стресостійкості [3].

Кожна стадія професійного становлення має своє особливе значення для психіки людини і характеризується унікальними психологічними новоутвореннями. Перехід від однієї стадії професійного становлення до іншої супроводжується кризовими явищами, які представляють собою «дисбаланс конструктивних і руйнівних тенденцій і форм психічної діяльності» [4]. Своєрідність кожної стадії професійного становлення, різна соціальна і професійна ситуація розвитку, провідний вид діяльності зумовлюють розвиток різних видів професійних деструкцій.

Для розгляду та аналізу динаміки цього процесу на наступному етапі нашого дослідження ми діагностували акцентуації характеру у працівників ДСНС України з різною спеціалізацією та різним стажем роботи. Це: пожежники-рятувальники та інспектори зі стажем роботи до 1 року (групи 1А і 2А відповідно), зі стажем роботи від 1 року до 3-х років (групи 1Б та 2Б відповідно), зі стажем роботи від 8 до 10 років (групи 1В і 2В відповідно). Такий поділ на групи обумовлено кризами професійного розвитку. Участь у дослідженні досліджуваних зі стажем роботи в особливих умовах більш 8-10 років не є доцільним, оскільки подальше посилення акцентуацій досягає рівня протипоказань і рекомендована, щонайменше, ротація кадрів, а в особливих умовах діяльності період розвитку професійних акцентуацій значно коротше, ніж у звичайних умовах.

Отримані нами результати представлені в таблицях 3, 4, 5 і 6.

Таблиця 3

Показники базисних шкал ММРІ у пожежників-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи до 1 року (Т-бали)

Шкали	1А група	2А група	t	p
Hs	44,5±7,3	47,9±8,1	0,59	-
D	39,4±6,9	42,7±6,5	0,58	-
Hу	41,6±8,2	48,8±7,5	1,26	-

Pd	55,5±10,4	46,2±6,2	1,63	-
Mf	33,6±5,7	45,9±7,9	2,15	0,05
Pa	52,4±8,1	49,7±8,3	0,47	-
Pt	33,8±6,9	40,3±5,0	1,14	-
Sc	29,5±5,3	41,4±7,6	2,10	0,05
Ma	51,7±9,4	60,2±9,8	1,49	-
Si	55,3±8,8	44,1±6,4	1,96	-

Отримані результати показують, що у досліджуваних 1А групи (пожежні-рятувальники) найбільш вираженими є показники за шкалами: психопатії (Pd), соціальної інтроверсії (Si), параної (Pa), гіпоманії (Ma) і мужності-жіночності (Mf).

У досліджуваних 2А групи (інспекторів) це показники за шкалою гіпоманії (Ma). Виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних даних груп за шкалами: мужності-жіночності (Mf) на рівні $p \leq 0,05$ за критерієм Стьюдента і шизофренії (Sc) - $p \leq 0,05$. Показники за цими шкалами значимо вище у досліджуваних 2А групи.

В цілому слід зазначити, що пожежники-рятувальники на даному етапі професійного розвитку відчують постійний потяг до сильних переживань, до зовнішньої збудливої ситуації. Якщо це потяг не задовольняється, у них легко виникає почуття нудьги. Однак їх діяльність є ефективною за рахунок більшої послідовності та цілеспрямованої поведінки, яка в цьому разі організується навколо певної концепції. Але поява афективної ригідності при відчутті ворожості з боку оточуючих може ускладнювати міжособистісні контакти. Схильні демонструвати мужній стиль життя, який характеризується демонстрацією сили, витривалістю.

Інспектори характеризуються оптимістичністю, товариськістю, здатні до високої активності. Вони охоче вступають в контакти, справляють на оточуючих враження людей приємних, веселих, відрізняються широкими інтересами і ентузіазмом, охоче висловлюють свою думку і готові поділитися враженнями. При цьому, відрізняються досить високою здатністю до

витіснення негативних сигналів, демонстративністю, емоційною незрілістю та егоїзмом.

Таким чином, ми можемо констатувати, що в період адаптації до професійної діяльності у пожежників-рятувальників та інспекторів загострюються різні особистісні, характерологічні риси, хоча, різниця по багатьом параметрам не досягає ступеня значущості.

Показники акцентуацій характеру досліджуваних працівників ДСНС представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Показники акцентуацій характеру пожежних-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи до 1 року (бали)

Типи акцентуацій	1А група	2А група	t	p
Гіпертимний	10,8±2,2	14,8±3,1	2,10	0,05
Застрягаючий	12,5±2,6	9,6±1,7	1,52	-
Емотивний	6,3±1,3	7,9±1,3	0,84	-
Педантичний	8,1±1,1	11,3±2,2	1,68	-
Тривожний	9,4±1,7	12,9±2,4	1,84	-
Циклоїдний	11,6±2,5	12,2±1,6	0,32	-
Демонстративний	8,2±1,9	13,7±2,8	2,89	0,01
Збудливий	14,7±2,7	10,6±2,1	2,15	0,05
Дистимний	12,5±2,4	8,5±1,4	2,11	0,05
Екзальтований	4,9±0,9	7,9±1,7	1,58	-

У досліджуваних 1А групи найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість, застрявання, дистимність. Найменш – емотивність і екзальтованість.

У досліджуваних 2А групи найбільш виражені гіпертимність, демонстративність, тривожність і циклотимічність. Найменш – емотивність і екзальтованість. Також нами отримані значущі відмінності між наступними показниками досліджуваних даних груп: гіпертимність ($p \leq 0,05$),

демонстративність ($p \leq 0,01$) – значимо вище у інспекторів, збудливість ($p \leq 0,05$), дистимність ($p \leq 0,05$) – у пожежних-рятувальників.

Таким чином, пожежним-рятувальникам більш притаманні енергійність, ініціативність, сумлінність, принциповість, серйозність, почуття обов'язку, вимогливість, нетерпимість до протидії, дратівливість, схильність накопичувати негативні емоції і переживання.

Інспектора відрізняються оптимістичністю, швидким переключенням, товариськістю, конформністю, егоцентризмом, прагненням бути в центрі уваги, схильністю уникати складні професійні ситуації, часто відчують тривогу. Сприятливою професійною ситуацією є чітке визначення прав і обов'язків, доброзичливе ставлення з боку колег і керівництва, відсутність в необхідності самотійно приймати рішення. Схильні до різких змін настрою без видимих причин.

Слід констатувати, що на даному етапі професіогенеза пожежники-рятувальники більшою мірою демонструють риси стеничності, емоційної незрілості і конвенціональності. Ми вважаємо, що загострення саме цих рис пов'язана з проходженням професійного кризи, кризи професійних експектацій», професійної адаптації. Він характеризується тим, що в процесі освоєння професійної діяльності виникає усвідомлення невідповідності між очікуваним і реальним. Відбувається коригування професійних мотивів та «Я-концепції», що неминуче тягне за собою характерологічні зміни особистості.

Саме на цій стадії починають розвиватися професійні деструкції. Соціальна ситуація істотно змінюється: нова система стосунків в різновіковому колективі, інша соціальна роль, нові соціально-економічні умови та професійні відносини. Професійна діяльність стає провідною. Але рівень її виконання, як правило, носить нормативно-репродуктивний характер.

Конструктивними новоутвореннями даної стадії є нові способи професійної діяльності та нова соціальна роль. Позитивний вплив на їх

розвиток впливає психологічна підтримка молодих фахівців в організації, організоване наставництво і соціально-професійна активність особистості, яка на цій стадії різко зростає. Вона спрямована на адаптацію – освоєння системи взаємовідносин у колективі, нової соціальної ролі, набуття професійного досвіду і самостійне виконання професійної праці.

В якості одного з основних факторів, що сприяють розвитку професійної деструкції, виділяють розчарування у професійній діяльності. Деструкція очікування на етапі освоєння професійної діяльності сприяє розвитку вивченої безпорадності, професійного та емоційного відчуження. Таким чином, деструктивні зміни на стадії професійної адаптації відбуваються в підструктурі професійної спрямованості суб'єкта діяльності.

Далі ми досліджували особливості особистісних акцентуацій у працівників ДСНС України зі стажем роботи від 1 року до 3 років.

Таблиця 5.

Показники базисних шкал ММРІ у пожежників-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 1 року до 3 років (Т-бали)

Шкалы	1Б група	2Б група	t	p
Hs	42,2±7,5	45,5±8,3	0,58	-
D	53,1±8,4	47,8±7,2	0,93	-
Hу	43,4±7,6	51,3±8,1	1,38	-
Pd	59,3±9,2	47,0±6,6	2,15	0,05
Mf	35,8±5,5	44,2±7,5	1,47	-
Pa	44,1±7,3	55,8±8,7	2,22	0,05
Pt	49,4±8,2	41,1±5,6	1,45	-
Sc	31,9±5,5	44,7±7,2	2,24	0,05
Ma	54,3±8,6	58,4±8,3	0,72	-
Si	51,1±8,4	41,5±6,0	1,68	-

У досліджуваній групі 1Б (пожежники-рятувальники) найбільш вираженими є показники за шкалами психопатії (Pd), гіпоманії (Ma), депресії (D) і соціальної інтроверсії (Si). У досліджуваній групі 2Б (інспектори) найбільш виражені показники за наступними шкалами: гіпоманія (Ma), параноя (Pa) та істерія (Hy). Також нами виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних груп за наступними шкалами: психопатії (Pd) ($p \leq 0,05$) – значимо вище у пожежних рятувальників; параної (Pa) ($p \leq 0,05$) і шизофренії (Sc) ($p \leq 0,05$) – значимо вище у інспекторів.

В цілому профілі показують, що пожежники-рятувальники на даній стадії професійного розвитку відрізняються труднощами соціальної адаптації та тенденцією до тривоги, пов'язаної з неспроможністю досліджуваних будувати свою поведінку відповідно до прийнятих норм і схильністю їх у цьому зв'язку до самодокору, самозвинувачення, самознищення при порушенні цих норм. Ситуації з непередбачуваним результатом, швидкою зміною діючих факторів, невпорядковані і не піддаються плануванню для них є стресовими. Спостерігається поєднання відчуття власної значущості і високих можливостей із занепокоєнням з приводу невизнання цих якостей оточуючими. Вони відчувають постійний потяг до переживань, до зовнішньої ситуації.

Інспектори відрізняються підвищеною самооцінкою, здатністю ігнорувати труднощі, погано організованою активністю, яка поєднується з високою здатністю до витіснення негативних сигналів, демонстративністю, емоційної незрілістю та егоїзмом. Однак ефективність їх діяльності досить висока за рахунок послідовності та цілеспрямованої поведінки. Але поява афективної ригідності і відчуття ворожості з боку оточуючих може ускладнювати міжособистісні контакти. Особи такого типу зазвичай прагнуть стверджувати свою зверхність і використовувати оточуючих для досягнення своїх цілей, будучи переконані, що ці цілі мають цінність не особисто для них, а необхідні «для користі справи».

Тобто відбувається подальша розбіжність показників особистісних, характерологічних рис у працівників ДСНС з різною спеціалізацією, що обумовлюється, в тому числі, і впливом професійної діяльності.

Таблиця 6.

Показники акцентуацій характеру пожежних-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 1 року до 3 років (бали)

Типи акцентуацій	1Б група	2Б група	t	p
Гіпертимний	9,4±1,8	13,5±2,8	2,15	0,05
Застрягаючий	10,2±2,1	11,3±2,2	0,58	-
Емотивний	6,7±1,5	7,5±1,4	0,42	-
Педантичний	8,6±2,1	10,6±2,5	1,05	-
Тривожний	11,6±2,2	11,3±2,1	0,16	-
Циклоїдний	13,9±2,6	9,7±1,8	2,21	0,05
Демонстративний	8,0±1,7	12,5±2,4	2,36	0,05
Збудливий	15,6±2,5	11,7±2,6	2,10	0,05
Дистимний	13,8±2,3	9,0±1,7	2,52	0,01
Екзальтований	4,7±1,1	8,6±2,0	2,10	0,05

У досліджуваних 1Б групи найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість, циклотимічність, дистимічність, які досягли рівня акцентуації. У досліджуваних 2Б групи – це гіпертимність і демонстративність. Також нами виявлені значущі відмінності між показниками наступних шкал: циклотимічність ($p \leq 0,05$), збудливість ($p \leq 0,05$), дистимічність ($p \leq 0,01$) – більш виражені у пожежних-рятувальників; гіпертимність ($p \leq 0,05$), демонстративність ($p \leq 0,05$) і екзальтованість ($p \leq 0,05$) – більш виражені у інспекторів.

Отримані результати свідчать про те, що пожежники-рятувальники відрізняються енергійністю, ініціативністю, дратівливістю, нетерпимістю до самотійності інших, агресивністю, схильністю до конфліктів з незначних приводів, песимістичністю, схильністю до субдепресивних станів. Зміна

настрою носить циклічний характер, в період спаду загострено сприймають неприємності, аж до аутоагресивних проявів.

Інспектори даної групи відрізняються рухливістю, товариськістю, високою вербальною і невербальною активністю, самостійністю, схильністю до самоствердження, мають недолік почуття дистанції у відносинах з іншими. Схильні до вдавання і навіть брехливості, якщо це необхідно для досягнення мети або підвищення статусу в очах оточуючих. Ними рухає прагнення до домінування, лідерства, потреба у визнанні, увазі до своєї персони, жага влади, похвали.

Таким чином, ми можемо констатувати, що на цьому етапі професіогенеза вже чітко проявляється вплив професійної діяльності на характерологічні, особистісні особливості досліджуваних. В цілому пожежники-рятувальники більшою мірою відрізняються прагненням до самостійності, незалежності, прийняття відповідальності і суспільного визнання їх заслуг на тлі розвиваючих дистимічних, тривожних станів. Інспектори більш орієнтовані на те, щоб справити враження на інших, самоствердитися за їх рахунок. Вони більш емоційно лабільні, але при цьому і незрілі.

Ми вважаємо, що зокрема дані особливості пов'язані з утриманням діяльності, специфікою кризи (криза професійного зростання). По мірі освоєння професії особистість все більше занурюється у професійне середовище. Діяльність здійснюється відносно стійкими і оптимальними для неї способами. Стабілізація професійної діяльності приводить до формування нової системи відносин особистості до навколишньої дійсності та до самого себе. Ці зміни ведуть до утворення нової соціальної ситуації, а сама професійна діяльність характеризується індивідуальними особистісно своєрідними технологіями виконання. Ця стадія первинної професіоналізації та становлення фахівця.

В якості провідних факторів професійного розвитку на цій стадії є стабілізація професійної діяльності і потреба в досягненнях.

Новоутворення даної стадії є індивідуальний стиль діяльності, соціально-професійна активність і професійно важливі якості [6].

Однак тривале виконання однієї і тієї ж діяльності сприяє формуванню стереотипів. Людина починає дублювати одні і ті ж способи виконання діяльності, професійні навички автоматизуються. Кваліфіковане виконання діяльності перестає вимагати великих зусиль, може розвиватися втрата інтересу до роботи. Емоційна насиченість діяльності ініціює розвиток втоми та емоційного вигорання. Деструктивні зміни на стадії первинної професіоналізації в першу чергу зачіпають підструктуру професійної компетентності, породжуючи консервацію професійного досвіду. Тривала експлуатація одних і тих же професійно важливих якостей і професійно обумовлених психофізіологічних властивостей сприяє розвитку професійних деформацій та акцентуацій, що власне ми і спостерігаємо в результатах нашого дослідження.

У досліджуваних групи 1В (пожежники-рятувальники) спостерігається підвищення показників за шкалами: Hs (надконтроль), D (песимістичність) та Pd (імпульсивність), а також зниження за шкалами: Sc (індивідуалістичність), Mf (мужність-жіночність) і Ma (оптимістичність).

У досліджуваних групи 2В (інспектори) спостерігається помірне підвищення профілю на шкалах: Pa (ригідність), Nu (емоційна лабільність), Pt (тривожність), Pd (імпульсивність) і Hs (надконтроль).

Таблиця 7.

Показники базисних шкал ММРІ у пожежників-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 8 до 10 років (Т-бали)

Шкалы	1В група	2В група	t	p
Hs	61,3±9,2	50,2±7,7	1,94	-
D	55,4±7,6	49,5±6,9	1,03	-
Nu	41,8±6,5	54,8±7,5	2,28	0,05
Pd	54,1±7,3	51,3±7,2	0,49	-
Mf	33,2±5,1	43,5±7,0	1,80	-

Pa	46,5±7,2	59,1±8,4	2,21	0,05
Pt	47,6±6,6	53,6±7,8	1,05	-
Sc	30,7±5,2	42,4±6,7	2,10	0,05
Ma	34,5±5,0	46,3±7,4	2,11	0,05
Si	41,3±6,4	44,6±7,1	0,58	-

Тобто, пожежні-рятувальники зі стажем роботи від 8 до 10 років характеризуються такими якостями, як старанність, вміння підкорятися встановленому порядку і дотримуватися інструкцій і директив, акуратністю, умінням стримувати притаманні людині слабкості, скупістю емоційних проявів, обережністю, обачністю. Їм притаманне суперечливе поєднання стриманості і дратівливості, що створює змішаний тип реагування, властивий особам з психосоматичної придиспозицією, який проявляється постійною напруженістю, а гіперсоціальність установок виглядає як «фасад», за яким ховається роздратуваність, повчальність. Стиль мислення інертний, кілька догматичний з опорою на наявні загальноприйняті точки зору, позбавлений свободи, незалежності і розкнутості. У міжособистісних відносинах — висока моральна вимогливість як до себе, так і до інших. Зниження рівня оптимізму, життєлюбства і активності, можлива депресивна забарвлення настрою, суїцидальний ризик.

Відповідно, інспектори характеризуються стійкістю інтересів, завзятістю у відстоюванні власної думки, стеничністю установок, активністю позиції, що підсилюється при протидію зовнішніх сил, практичністю, тверезість поглядів на життя, прагненням до опори на власний досвід, синтетичним складом розуму з вираженим тропізмом до системних побудов і конкретику. А також нестійкістю емоцій і конфліктним поєднанням різноспрямованих тенденцій: високий рівень домагань поєднується з потребою в причетності до інтересів групи, егоїстичність — з альтруїстичними деклараціями, агресивність — з прагненням подобатися оточуючим. Їм притаманні невпевненість в стабільності ситуації, висока

чутливість і підвладність середовищні впливу, підвищена чутливість до небезпеки, обережність.

Крім того, нами виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних даних груп. А саме: за шкалами Pa, Nu, Sc і Ma показники значимо вище у досліджуваних 2В групи ($p \leq 0,05$, $p \leq 0,05$, $p \leq 0,05$, $p \leq 0,05$ відповідно). Це є свідченням того, що в процесі професійного розвитку, в залежності від специфіки діяльності, формуються різні професійно обумовлені акцентуації особистості. Зокрема у пожежних-рятувальників загострюються стенічні, іпохондричні, депресивні і конвенціональні риси.

Таблиця 8.

Показники акцентуацій характеру пожежних-рятувальників та інспекторів зі стажем роботи від 8 до 10 років (бали)

Типи акцентуацій	1В група	2В група	t	p
Гіпертимний	8,1±1,6	10,3±2,5	1,12	-
Застрягаючий	12,7±2,5	14,8±2,7	1,10	-
Емотивний	5,2±1,1	7,3±1,6	1,12	-
Педантичний	9,3±2,2	11,2±2,7	0,99	-
Тривожний	13,4±2,7	12,1±2,2	0,68	-
Циклоїдний	14,1±2,9	11,3±2,0	1,47	-
Демонстративний	9,2±2,2	13,3±2,8	2,15	0,05
Збудливий	13,7±2,8	12,6±2,5	0,58	-
Дистимний	15,9±2,2	10,4±1,9	2,89	0,01
Екзальтований	5,1±1,2	8,5±2,4	1,79	-

У досліджуваній групі 1В (пожежники-рятувальники) найбільш вираженими характерологічними рисами є дистимічність, циклотимічність, збудливість, тривожність і застрявання – всі вони є акцентуєваними. В цілому можна говорити про переважання тривожно-недовірливих настроїв, знижений фон настрою, «застряванні» на афекті, емоційної ригідності, почуття обов'язку, високий рівень тривожності, швидкому виснаженні в міжособистісних стосунках.

У досліджуваній групі 2В (інспектори) акцентуовані наступні риси: застрявання, демонстративність, збудливість і тривожність. У них в характерологічному «малюнку» спостерігаються принциповість, «непохитність», вимогливість, схильність уникати труднощі і відповідальності в професійному житті, дратівливість, побоювання з приводу можливих невдач, неприємностей. Також нами виявлені значущі відмінності між показниками досліджуваних за такими шкалами: демонстративність ($p \leq 0,05$) – значимо вище у інспекторів, дистимічність ($p \leq 0,01$) – значимо вище у пожежних-рятувальників.

Таким чином, ми констатуємо наявність професійно обумовлених акцентуацій характеру у даній категорії працівників ДСНС України.

Даний етап професійного розвитку характеризується підвищенням кваліфікації, індивідуалізацією технологій виконання діяльності, виробленням власної професійної позиції, високою якістю і продуктивністю праці, що призводять до переходу особистості на другий рівень професіоналізації. Новоутворення даної стадії професійного становлення є висококваліфікована діяльність, професійний менталітет, ідентифікація з професійною спільнотою і наднормативна професійна активність.

Разом з тим на цій стадії зростає професійна втома, наростає відчуття одноманітності професійних буднів, актуалізується потреба «ким стати». Дані негативні тенденції посилюються віковими психофізіологічними змінами. Як наслідок – розвиток деструктивних змін практично у всіх підструктурах суб'єкта діяльності. Вид деструктивних змін визначається на цій стадії суб'єктивної значимості для особистості тих чи інших факторів.

Аналіз існуючих на даний момент досліджень професійних деструкцій дозволяє зазначити, що самоконтроль, профілактичні методики, розвиток у собі якостей стійких до появи деструкцій є ключовим моментом професійної спроможності фахівця. Дані процеси взаємопов'язані і взаємообумовлені: прояви професійних деструкцій негативно позначаються, деформують освітній і трудовий процес фахівця, але чим більше його досвід у даному

питанні, а так само самоконтроль і саморефлексія, тим вище ймовірність корекції та роботи з професійними деструкцією [1; 4; 7].

Висновки. Результати проведеного дослідження переконливо довели, що на формування професійно обумовлених акцентуацій особистості працівників ДСНС України впливають умови їх діяльності (екстремальні або звичайні) і стаж роботи. Сензитивними періодами освіти професійно обумовлених акцентуацій є кризи професійного розвитку.

Результати діагностики акцентуацій особистості показують, що на етапі кризи навчально-професійної орієнтації у майбутніх начальників караулу найбільш вираженими характерологічними рисами є збудливість і гіпертимність, а у майбутніх інспекторів - гіпертимність, демонстративність і застрявання.

На етапі кризи професійних експектацій пожежники-рятувальники більшою мірою ніж інспектора демонструють риси стеничності, емоційної незрілості і конвенціальності. У цей період у пожежних-рятувальників рівня акцентуованості досягають такі риси як збудливість, застрявання, дистимічність, а у інспекторів гіпертимність, демонстративність, тривожність і циклотимічність.

Екстремальні умови професійної діяльності на етапі кризи професійного зростання призводять до формування у пожежних-рятувальників ще однією акцентуації – циклотимічності.

Подальша експлуатація одних і тих же професійно важливих якостей сприяє розвитку ще більшого числа професійно обумовлених акцентуацій. Так у пожежних-рятувальників, крім дистимічності, циклотимічності, збудливості і застрявання, акцентуїрованої стає і така характерологічна риса як тривожність. У інспекторів на цьому етапі професіогенеза змінюється характерологічний «малюнок». Акцентуїованми стають такі риси: застрявання, демонстративність, збудливість і тривожність.

Отримані результати свідчать про те, що в процесі професійного розвитку, в залежності від специфіки діяльності, формуються різні професійно обумовлені акцентуації особистості.

Перспективами подальших досліджень з даної проблеми є розробка методів психологічної профілактики розвитку професійно обумовлених акцентуацій працівників ДСНС України.

Список литературы

1. Борисов, П. П. Компетентностно-деятельностный подход и модернизация содержания общего образования / П. П. Борисов // Стандарты и мониторинг. — 2003. — № 1. — С. 58–61.

2. Вакарина, С.Ф. Психологические особенности профессионально обусловленных акцентуаций черт характера: Автореф дис.... канд. психол. наук. - Казань, 2002. – 18 с.

3. Зеер, Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психол. журнал. - 1997. - Т. 18, № 6. - С. 35-44.

4. Зеер, Э. Ф. Психология профессиональных деструкций: Учебное пособие для вузов / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк. — М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2005. — С. 240.

5. Зеер, Э.Ф. Психология профессий: [для студ. выс. уч. зав.] / Э. Ф. Зеер. – Москва: Мир, 2008. – 329 с.

6. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. - М.: Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. - 308 с.

7. Сериков, В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. В. Сериков, В. А. Болотов // Педагогика. — 2003. — № 10. — С. 32–40.

Myhlyuk E. FORMATION OF PROFESSIONAL CAUSED
ACCENTUATION OF PERSONALITY RESCUERS DURING
PROFESSIOGENESIS

The article presents the features of the formation and manifestation of personality accentuation rescuers and inspectors at different stages of professional development. Shown, that the formation of professionally caused accentuation of personality affect the conditions of work and length of service. Sensitive periods of formation of professionally conditioned accentuations are crises of professional formation of the personality. The extreme conditions of professional activity leads to the formation of firemen-rescuers such accentuations as dysthymic, cyclosilicate, excitability , jamming and uneasiness.

Keywords: professionally conditioned accentuations of personality, professional activity, crises of professional formation .